

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

Факультет економічних наук
Кафедра управління земельними ресурсами

КОВАЛЬ АНТОН ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 502.4

**УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯМ ЗЕМЕЛЬ ПРИРОДНО-
ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ**

Спеціальність 193 «Геодезія та землеустрій»

АВТОРЕФЕРАТ
дипломної роботи на
здобуття освітнього ступеня
«Магістр»

Миколаїв 2020

Магістерською роботою є рукопис

Робота виконана на кафедрі управління земельними ресурсами в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат геологічних наук, доцент
Смирнова Світлана Михайлівна
Чорноморський національний
університет ім. Петра Могили
Міністерства освіти і науки України,
Т.в.о. завідувача кафедри управління
земельними ресурсами.

Рецензент: **Светайло Глеб Олександрович**
директор ТОВ «Земельний кадастровий центр»

Захист відбудеться 17 січня 2020 р. об 10:00 годині на засіданні ЕК в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили Міністерства освіти і науки України за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 1-а Воєнна, 2а, корпус 10-П.

З магістерською роботою можна ознайомитись у бібліотеці Чорноморського національного університету імені Петра Могили Міністерства освіти і науки України за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10, корпус 1.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі гостро постала проблема неефективності земель природно-заповідного фонду України, в наслідок антропогенного впливу людини на навколишнє природне середовище, яке призводить до інтенсивного зменшення площі територій водно-болотних угідь, степових екосистем, природних лісів, в середньому на 20 тис. гектарів в рік, яке відбувається внаслідок розорювання земель, вирубування лісів з подальшою зміною цільового призначення земель, осушення або обводнення територій, промислового, житлового та дачного будівництва, а також призводить до деградації земель.

За результатами даних обліку територій та об'єктів природно-заповідного фонду, поданих органами виконавчої влади на місцевому рівні, що забезпечують реалізацію державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, станом на 01.01.2020 природно-заповідний фонд України має в своєму складі 8512 території та об'єктів загальною площею 4,418 млн.га в межах території України (фактична площа 4,085 млн.га) та 402500,0 га в межах акваторії Чорного моря. Відношення фактичної площі природно-заповідного фонду до площі держави («показник заповідності») становить 6,77%, що більш ніж у тричі менше в порівнянні з європейськими країнами.

Існує гостра проблема потреби в покращенні ефективності та захисту земель природно-заповідного фонду України, що дозволить раціонально використовувати землі природно-заповідного фонду для покращення стану навколишнього природного середовища та дозволить розширювати площу територій та об'єктів природно-заповідного фонду України.

Даній проблемі присвячено праці вчених, серед них: О.В. Василюк, В.В. Горлачук, Ю. М. Грищенко, І.І. Дуднікова, О. Левицький, А. Ю. Якимчук, та багато інших, які узагальнили теоретичні засади розвитку земель природно-заповідного фонду, дослідили структуру його територій та

європейський досвід землекористування в природно-заповідній сфері, а також проаналізували нормативно-правове регулювання використання природно-заповідних територій, оцінили сучасний стан земель природно-заповідного фонду. Але не зважаючи на це залишилось недостатньо опрацьованим питання просторового планування ландшафтних коридорів в рамках міжнародної співпраці та раціонального використання пошкоджених земель в структурі екомережі України та природно-заповідного фонду, що і зумовлює актуальність теми дипломної роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є узагальнення теоретичних засад розвитку земель природно-заповідного фонду, їх структури та розробка рекомендацій щодо просторового планування ландшафтних коридорів, а також щодо раціонального використання пошкоджених земель в структурі екомережі України.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

- обґрунтувати теоретичні засади розвитку земель природно-заповідного фонду;
- дослідити європейський досвід землекористування природно-заповідного фонду;
- проаналізувати інформаційно-аналітичний базис управління процесом землекористування природно-заповідних територій;
- запровадити розвиток просторового планування ландшафтних коридорів в рамках міжнародної співпраці;
- розробити рекомендації щодо раціонального використання пошкоджених земель в структурі екомережі України та природно-заповідного фонду.

Об'єктом дослідження є процес управління використанням земель природно-заповідного фонду України.

Предмет дослідження - теоретико-методологічні основи та практичні аспекти управління використанням земель природно-заповідного фонду України.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою роботи є опрацювання даних про управління використанням земель природно-заповідного фонду України. В ході дослідження використовувались наукові та емпіричні методи. Серед наукових методів, були використані такі як: аналіз та синтез (при дослідженні процесу управління використанням земель природно-заповідного фонду України); діалектичний та абстрактно-логічний метод (при обґрунтуванні теоретичні аспектів розвитку земель природно-заповідного фонду); та монографічний (при вивченні наукових праць вчених). Серед емпіричних: метод статистичного та графічного аналізу (при опрацюванні статистичних та графічних даних).

Інформаційною базою магістерської роботи складають закони України, нормативно-правові акти Верховної Ради та Кабінету Міністрів України, інформаційні матеріали, що опубліковані у монографіях та інших працях вітчизняних і зарубіжних вчених, аналітичні розрахунки автора, що виконані у процесу наукових досліджень.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у наступному:

удосконалено:

- теоретичні засади розвитку земель природно-заповідного фонду, які вказують на повільний, зате стабільний характер динаміки росту їх площі та відзначають їх багатofункціональність;

- процес розвитку земель природно-заповідного фонду в рамках міжнародної співпраці, який на відміну від існуючого є сукупним досвідом провідних країн Європи;

- інформаційно-аналітичний базис управління процесом землекористування природно-заповідних територій, який на відміну від існуючого включає стадію техніко-економічне обґрунтування;

дістали подальшого розвитку:

- модель просторового планування ландшафтних коридорів в рамках міжнародної співпраці;

- система раціонального використання пошкоджених земель в структурі екомережі України та природно-заповідного фонду.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані органами влади та місцевого самоврядування з метою вдосконалення стратегії розвитку земель природно-заповідного фонду України.

Особистий внесок магістранта. Автор виклав особисту думку щодо наукових засад територій та об'єктів природно-заповідного фонду, їх стану, розвитку, охорони та відновлення. Наукові положення, висновки та пропозиції належать особисто автору.

Апробація результатів дослідження. Основні наукові положення, висновки і пропозиції доповідались на науково-практичних конференціях: Всеукраїнська науково-практична конференція «Управління та раціональне використання земельних ресурсів в новостворених територіальних громадах: проблеми та шляхи їх вирішення» (17 жовт. 2019 р., Херсон: ДВНЗ «ХДАУ»); ХХІІІ Всеукраїнська науково-практичної конференція «Могилянські читання-2020: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти» (16-20 листопада 2020 р., Миколаїв: ЧНУ ім. Петра Могили).

Публікації. Результати магістерської роботи знайшли своє відображення у науковому фаховому виданні і тезах конференцій.

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, загальних висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 70 сторінок комп'ютерного тексту, з них основного - 59 сторінок, який містить 7 таблиць, 10 рисунків. Список використаних джерел із 47 найменувань викладено на 7 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ МАГІСТРА

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, предмет та об'єкт дослідження, його методи та інформаційну базу, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі «**Науково-організаційні засади формування природно-заповідного фонду**» досліджено теоретичні засади розвитку земель природно-заповідного фонду, їх методологію та структуру, а також Європейський досвід землекористування природно-заповідного фонду.

В розділі зазначається, що збільшення площі територій природоохоронних земель почалося з 2000 року, відповідно до загальнодержавної програми формування національної екомережі України на період 2000 - 2015 рр, і мало повільний, зате стабільний характер динаміки їх росту. Ці території та об'єкти є досить різноманітними та багатофункціональними. Всі функції поділяються на чотири основні групи в залежності від сфери, де вони використовуються: екологічні – ці функції спрямовані на охорону територій від зовнішніх негативних чинників, відтворення пошкоджених земель та відновлення фауни та флори, а також на зберігання рідкісних видів; науково-інформаційні – спрямовані на пізнання та вивчення представлених екосистем, сприяння екологічної освіти, а також наукові дослідження в цій галузі; соціальні - ці функції спрямовані на рекреацію (відпочинок), «культурну освіту» та оздоровлення; а також економічні - ці функції спрямовані на отримання прибутку.

Досліджено структуру природо-заповідних територій, яка складається із двох типів об'єктів – природних територій та об'єктів і штучно створених об'єктів. Більшу частину, близько 70%, займають саме природні території та об'єкти. Сучасна структура природно-заповідного фонду України включає 11 категорій територій і об'єктів загальнодержавного і місцевого значення. Половину площі природно-заповідного фонду України займають території та об'єкти загальнодержавного значення, у тому числі 19 природних і 5 біосферних заповідників, 52 національних природних парків, 326 заказники,

136 пам'ятки природи, 19 ботанічних садів, 20 дендрологічних та 7 зоологічних парків, 89 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.

Розглянуто історію становлення Європейського землекористування природно-заповідного фонду. Термінова потреба у формуванні екологічних мереж виникла в першій половині дев'яностих років ХХ століття. Причиною цього стала фрагментація земель природоохоронного призначення, яка призводила до деградації їх територій. Але концепція ізольованих охоронних територій не могла забезпечити біоландшафтне та історико-культурне різноманіття, тому вона була доповнена такими складовими, як екологічні коридори, які пов'язували між собою екологічні ядра (території та об'єкти природно-заповідного фонду), що в свою чергу нівелювало їх замкнутий острівний ефект.

Цінність досвіду провідних країн Європи для України полягає в тому, що вони почали розбудову своїх екомереж ще з 90-х років ХХ століття та успішно втілили свої концепції в реальність.

Особливо цінним є правове підґрунтя для формування та розвитку екомереж в цих країнах, а також їх особливості регулювання, охорони та використання.

У другому розділі «Аналіз та оцінка стану земель природно-заповідного фонду» оцінено сучасний стан земель природно-заповідного фонду, проаналізовано нормативно-правове регулювання використання цих територій, а також досліджено інформаційно-аналітичний базис управління процесом землекористування природно-заповідних територій.

Оцінено сучасний стан земель природно-заповідного фонду і виявлено, що станом на 01.01.2020 відсоток заповідності в Україні становить 6,77% від загальної площі території країни, що складає близько 4,1 млн.га., і що значно менше, ніж у більшості країн Європи, де середній відсоток заповідності становить 21%.

Зазначено, що площа ПЗФ України за роки незалежності зросла більше, ніж утричі.

Природно-заповідний фонд України поділяється на 11 категорій територій та об'єктів загальнодержавного і місцевого значення. Більшу частину площі природно-заповідного фонду України, а саме 58,06%, займають території та об'єкти загальнодержавного значення. Загальна площа територій ПФЗ загальнодержавного значення становить 2,9 млн.га, та місцевого, відповідно, – 1,2 млн.га.

Найбільший відсоток територій природно-заповідного фонду загальнодержавного значення – у Хмельницькій (13,57%, що відповідає 280134,65 га), Закарпатській (13,36% – 170672,71 га) і Херсонській (11,99% – 341288,44 га) областях.

Найбільший відсоток територій природно-заповідного фонду місцевого значення у Чернівецькій області (10,04% – 81312,75 га), Тернопільській (6,87% – 94917,27 га), Чернігівській (6,56% – 209029,4 га) та Івано-Франківській областях (6,47% – 89978,80 га).

Визначено, що найбільший відсоток від площі ПФЗ займають пам'ятки природи, а саме 41,27%, трохи меншу площу – заказники - 39,40%, заповідні урочища, в свою чергу, займають – 9,43%, далі йдуть парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва – 6,83%, ботанічні сади, зоопарки та дендропарки – 1,20%, регіональні ландшафтні парки – 0,98%, національні природні парки - 0,61%, а також природні та біосферні заповідники– 0,28%.

Проаналізовано Нормативно-правове регулювання використання природно-заповідних територій, та виявлено, що найголовнішим нормативно-правовим документом, для регулювання територій та об'єктів природно-заповідного фонду України є Закон України «Про природно-заповідний фонд України» № 2456-ХІІ. В якому зосереджено загальні положення управління, організації, охорони, використання та економічне забезпечення територій та об'єктів природно-заповідного фонду. А також порядок створення цих об'єктів, науково-дослідні роботи на їх територіях та аспекти міжнародної співпраці в цій галузі.

А також було досліджено інформаційно-аналітичний базис управління процесом землекористування природно-заповідних територій, який передбачає систему заходів, спрямованих на здійснення положень земельного законодавства щодо організації використання і охорони земель, створення сприятливого екологічного середовища і поліпшення природних ландшафтів.

Включає в себе основні стадії управління, до яких відносять техніко-економічне обґрунтування, проект відведення земель та організації території, а також робочі проекти на організацію, влаштування і будівництво окремих елементів і об'єктів.

Техніко-економічне обґрунтування є передпроектним документом, який уточнює і доповнює матеріали попереднього погодження та розміщення об'єкта землеустрою, ширше визначає мету створення, його розміри і територіальне розміщення, розвиток будь-яких територій, адміністративно-територіальних утворень, землеволодінь і землекористувань, природоохоронних, науково-дослідних, естетичних та інших природних комплексів та об'єктів.

У третьому розділі «Наукові аспекти вдосконалення системи управління використанням земель природно-заповідного фонду» висвітлено питання просторового планування ландшафтних коридорів в рамках міжнародної співпраці, проаналізовано та оцінено вплив землеустрою на розвиток екологічної мережі України, а також наведено рекомендації щодо раціонального використання пошкоджених земель в структурі екомережі України та природно-заповідного фонду.

Досліджено переваги моделі просторового планування ландшафтних коридорів над іншими типами коридорів в структурі національної екомережі України, які полягають у охороні біорізноманіття, регулювання клімату і води, підтримання якості повітря і раціонального використання та збереження земель. А також культурні переваги, що надаються ландшафтними коридорами, такими як рекреація, туризм, та історико-

культурне значення території.

Рекомендовано залучити Україну до плану «Life EONet», що допоможе місцевим органам влади та землевпорядникам інтегрувати екологічні аспекти провідних країн Європи у процес планування землекористування та управління ними.

Виявлено, що важливе значення для формування, організації та розвитку території екомережі України має землеустрій, оскільки він передбачає комплекс заходів щодо використання та охорони земель, є основою для формування бази даних про земельні ділянки та обмеження у використанні земель.

Для формування та організації території Національної екологічної мережі України має важливе значення документація із землеустрою на місцевому рівні, оскільки вона є основою для розроблення всіх видів проектної документації під час здійснення землеустрою, розробки містобудівної документації, а також здійснення господарської та іншої діяльності

Одним із головних принципів формування екологічної мережі України є зупинення втрат природних та напівприродних територій. З метою подальшого розвитку й удосконалення функціонування цих пошкоджених земель створюються спеціальні відновлювані території.

На даний час питання пошкоджених земель, відповідно до законів, регламентовано вирішувати шляхом консервації, заліснення та ренатуралізації цих земель, що допоможе вивести пошкоджені землі з обороту, проаналізувати їх цінність та визначити їх подальшу участь.

ВИСНОВКИ

В даній роботі розглянуто процес управління використанням земель природно-заповідного фонду і зроблено наступні висновки:

1. Теоретичні засади розвитку земель природно-заповідного фонду вказують на стабільний характер динаміки росту їх площі (в середньому 100 тис.га в рік). Також вони характеризуються багатофункціональністю та поділяються на чотири основні групи в залежності від сфери, де вони використовуються: екологічні; науково-інформаційні; соціальні; та економічні.

2. Цінність дослідження процесу розвитку земель природно-заповідного фонду в рамках міжнародної співпраці, полягає в тому, що провідні країни Європи почали розбудову своїх екомереж набагато раніше ніж Україна. За цей проміжок часу вони виділили ідеальні правові аспекти, особливості регулювання, охорони та використання цих територій та об'єктів. Виходячи із вищезазначеного Україна повинна перейняти та застосувати набутий досвід країн Європи для формування та розвитку власної екомережі.

3. Інформаційно-аналітичний базис управління процесом землекористування природно-заповідних територій включає в себе три стадії управління, головною з яких є стадія техніко-економічного обґрунтування. Суть якої полягає в уточненні і доповненні матеріалів попереднього погодження та розміщення об'єкта землеустрою, визначає мету створення, його розміри і територіальне розміщення.

4. Модель просторового планування ландшафтних коридорів в рамках міжнародної співпраці, відповідно до плану «Life EONet», дасть змогу місцевим органам влади та землевпорядникам інтегрувати екологічні аспекти провідних країн Європи у процес планування землекористування та управління ними. Перевага ландшафтних типів коридорів полягає у екологічному та рекреаційному напрямку.

5. Система раціонального використання пошкоджених земель в структурі екомережі України та природно-заповідного фонду діє з метою зупинення втрат природних та напівприродних територій, а також подальшого розвитку й удосконалення функціонування цих пошкоджених земель в складі спеціальних відновлюваних територій. Пошкодженні землі, необхідно відновлювати шляхом консервації, заліснення та ренатуралізації цих земель, що допоможе вивести деградовані землі з обороту, проаналізувати їх цінність та визначити їх подальшу участь.

АНОТАЦІЯ

Коваль А.О. Управління використанням земель природно-заповідного фонду. – Рукопис.

Дипломна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня Магістр за спеціальністю 193 – Геодезія і землеустрій. – Чорноморський національний університет ім. Петра Могили, м. Миколаїв, 2020.

В роботі охарактеризовано теоретичні засади розвитку земель природно-заповідного фонду, їх методологію та структуру, а також Європейський досвід землекористування природно-заповідного фонду.

Оцінено сучасний стан земель природно-заповідного фонду, проаналізовано нормативно-правове регулювання використання цих територій, а також досліджено інформаційно-аналітичний базис управління процесом землекористування природно-заповідних територій.

Висвітлено питання просторового планування ландшафтних коридорів в рамках міжнародної співпраці, проаналізовано та оцінено вплив землеустрою на розвиток екологічної мережі України, а також наведено рекомендації щодо раціонального використання пошкоджених земель в структурі екомережі України та природно-заповідного фонду.

Ключові слова: території та об'єкти природно-заповідного фонду, екологічна мережа, землекористування, ландшафтні коридори, пошкоджені землі.

ANNOTATION

Koval AO Management of the use of lands of the nature reserve fund. - Manuscript.

Thesis for the qualification level Master's degree in specialty 193 - Surveying and Land Management. - Petro Mohyla Black Sea National University , Mykolaiv, 2020.

The paper describes the theoretical principles of development of lands of the

nature reserve fund, their methodology and structure, as well as the European experience of land use of the nature reserve fund.

The role of monetary valuation of land plots is investigated, methods of land valuation are characterized, the mechanism of expert monetary valuation of land is presented.

The issues of spatial planning of landscape corridors in the framework of international cooperation are covered, the impact of land management on the development of Ukraine's ecological network is analyzed and assessed, and recommendations for rational use of damaged lands in the structure of Ukraine's eco-network and nature reserve fund are given.

Key words: territories and objects of nature reserve fund, ecological network, land use, landscape corridors, damaged lands.